

Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli – Loca credibilia Dalmacije, Hrvatskog primorja, Kvarnerskih otoka i Istre*. Zagreb: HAZU, 2008, 434 str.

Radeći na projektu "Izvori, studije i pomagala za hrvatsku povijest od VII do XIX stoljeća", Ante Gulin, naučni savjetnik i voditelj Odsjeka za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, objavio je pet knjiga i više naučnih radova i priloga. Knjiga koja se nalazi pred nama po temi koju obrađuje predstavlja nastavak knjige *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli – Loca credibilia sjeverne i središnje Hrvatske*, objavljene sedam godina ranije. Obje su posvećene izučavanju postanka, razvoja i društveno-pravne uloge srednjovjekovnih kaptola u Hrvatskoj. Dok se u prvoj knjizi obrađuje historijat i javna djelatnost kaptola u sjevernoj i srednjoj Hrvatskoj, što možemo vidjeti iz samog naslova, u drugoj knjizi autor opsežnije izlaže srednjovjekovnu prošlost kaptola Dalmacije, Hrvatskog primorja, Kvarnerskih otoka i Istre. Knjiga je rezultat dugogodišnjeg naučnog istraživanja, obrade i sinteze dostupnih izvora (uglavnom objavljenih) i relevantne naučne literature. Cilj autora bio je da ovim knjigama osvjetli nepravedno zapostavljenu prošlost kaptola i njihove uloge kao mjesta javne vjere. Kaptoli su općenito bili središta pismenosti i kulture u srednjem vijeku i kao takvi sasvim sigurno zaslužuju da im se posveti naučna pažnja.

Kao jedna od najstarijih crkvenih institucija u Hrvatskoj, kaptoli nastaju prvenstveno radi obavljanja bogoslužja i pomaganja biskupu u obavljanju njegove službe u dijecezi. Međutim, iako sekundarna, nji-

hova zadaća da se bave javnom vjerom vrlo je važna za historiju srednjovjekovne Hrvatske. Njihovo pravo da izdaju privatno-pravne dokumente stavlja ih u centar pismenosti. Iako su dalmatinski kaptoli po vremenu nastanka stariji od onih u sjevernoj i srednjoj Hrvatskoj, javnom djelatnošću počinju se baviti dosta kasnije i to ne svi, što je također razlika u odnosu na kaptole sjeverne i srednje Hrvatske.

Nakon što nas u *Uvodu* (13-18) upozna je sa samom institucijom kaptola, njegovim ustrojem i pojmom *locus credibilis*, autor na osnovu geografskih odrednica svrstava kaptole u tri grupe. Prvi dio knjige (21-307) posvećen je dalmatinskim srednjovjekovnim kaptolima, odnosno kaptolima smještenim duž jadranske obale od otoka Paga i rijeke Zrmanje na sjeveru do Konavala na jugu (ukupno trinaest kaptola). Tu je autor našao mjesta i za Kotorski kaptol, čija se biskupija nalazi izvan današnjih granica Hrvatske, ali po njegovom mišljenju zaslužuje mjesto u ovom radu kao "nerazdvojni dio hrvatske Crkve i hrvatskog bića" (95). U drugom dijelu (309-351) predstavljena su četiri kaptola smještena na području Hrvatskog primorja, od Rijeke do Karlobaga i Kvarnerskim otocima, tj. otocima koji se nalaze između istočne obale Istre i Podvelebitskog kanala, a trećim dijelom (353-366) obuhvaćena su četiri istarska srednjovjekovna kaptola.

Prošlost kaptola i njegova djelatnost do pojave radova Ante Gulina nije bila dovoljno istražena i obrađena, izuzev rijetkih kaptola čiji historijat je predstavljen u okviru katedralnih crkava (npr. Zagrebački kaptol). U ovoj knjizi autor je nastojao prikazati do sada manje poznatu ulogu kaptola kao dalmatinskih srednjovjekovnih institucija javne vjere – *locus credibilis*. Zavisno od dostupnog materijala autor je neke kaptol-

le, odnosno njihov nastanak, ustroj i djelatnost prikazao opširnije, a neke kraće.

Najstarija crkvena ustanova u Hrvatskoj je Splitski kaptol i upravo sa ovim kaptolom autor počinje predstavljanje historijata i ustroja kaptola nastalih duž dalmatinske obale u periodu od IX/X do XIII stoljeća. Splitski kaptol nastaje u IX stoljeću u središtu metropolije uz katedralnu crkvu, zbog čega se naziva katedralnim, stonim ili prvostonim kaptolom, kao i ostali kaptoli nastali na isti način za razliku od zbornih ili kolegijalnih koji nastaju u drugim dijecezama kao što su Paški, Cerski i Krčki (postojao i katedralni) kaptoli.

Kanonici koji su sačinjavali kaptol razlikovali su se po zvanju i časti. Arhiđakon predstavlja najvišu čast u kaptolu. On je bio predstavnik i predsjednik kaptola. Zavisno od toga kako mu izvori i literatura dozvoljavaju, autor daje redoslijed kanonika koji su obavljali pojedine službe. Među splitskim kanonicima najpoznatiji svakako je Toma arhiđakon, čijoj djelatnosti nije data veća pozornost, što je u skladu sa karakterom ovog djela. Drugu funkciju u kaptolima obavlja arhiprezbiter, pomoćnik biskupa, a treću primicerij, koji vrši izbor đakona, subđakona i minoriste, te upravlja crkvenom muzikom. Pored ove tri glavne časti, veći kaptoli, kao što su npr. Splitski i Dubrovački, imali su veliki broj drugih kanonika sa različitim zvanjima i dužnostima (sakrista ili rizničar, vikar, magistar, notar, egzaminator, dekan, prokurator). U zavisnosti od veličine i značaja mjesta u kojem se nalazio kaptol određivan je i broj njegovih kanonika.

U obavljanju javne djelatnosti poseban značaj imali su notari, sastavljači javnih isprava na zahtjev kralja, bana, plemića, crkvene osobe i drugih stranaka, a zatim egzaminatori koji su imali ulogu recenzenta.

Njihova glavna zadaća bilo je pregledanje sastavljenih isprava i provjeravanje jesu li napisane po zakonskim propisima, što su na kraju potvrđivali svojim potpisom ili pečatom. Svi notari nisu bili jednakog statusa, o čemu svjedoče njihovi potpisi na kraju isprava uz koje su isticali i svoje titule. Članovi kaptola obično su školovani u inostranstvu, ali od XIII stoljeća svaka katedrala morala je imati i katedralnu, odnosno kaptolsku školu u kojoj su obrazovani budući članovi kaptola, što je vrlo značajan događaj u razvoju pismenosti, odnosno kulture općenito. To podržava tezu autora koju neprestano provlači kroz ovaj rad ističući ulogu kaptola u hrvatskoj srednjovjekovnoj pismenosti. Diplomatička struktura dokumenata različita je kod pojedinih kaptola, što je zavisilo, kako autor tvrdi, od škole, odnosno obrazovanja njihovih sastavljača, ali te razlike nisu bile značajnije.

Od ukupno 21 kaptola predstavljenog u ovom radu, samo je nekoliko obavljalo javnu djelatnost (Splitski, Ninski, Trogirski, Skradinski, Kninski, Zadarski), dok ostali nisu uživali to pravo. Zadarski i Trogirski kaptoli imali su kraljevu dozvolu, ali ne i potrebu za obavljanjem ove djelatnosti zbog rada javne notarske kancelarije. Kaptoli koji su imali pravo izdavanja vjerodostojnih dokumenata imali su i svoj pečat kao znak vjerovnog mjesta. Svi izdavani dokumenti bili su ovjereni kaptolskim pečatom. Iako autor ističe kako se nisu sačuvali dokumenti ili pečat koji bi svjedočili o javnoj djelatnosti Šibenskog kaptola, on ga svrstava u red kaptola koji su obavljali tu djelatnost.

Autor naglašava kako su djelatnost javnih notara obavljali i pojedini kanonici kao javni notari. Kaptolski notari obavljali su službu javnih notara i prije nego su njihovi kaptoli postali mjesta javne djelatnosti, što

se dešava relativno kasno. Splitski kaptol, iako najstariji u Hrvatskoj, sa javnom djelatnošću počinje tek šezdesetih godina XIV stoljeća. S druge strane, Dubrovački kaptol nije obavljao javnu djelatnost, ali njegovi kanonici jesu. Oni su, ustvari, bili prvi notari dubrovačke kancelarije i tu će dužnost obavljati do sredine XIV stoljeća. Vremenom javni notari potiskuju kaptolske.

Na osnovu pregledane izvorne građe i literature autor zaključuje da Kninski kaptol među svim dalmatinskim mjestima javne djelatnosti zauzima prvo mjesto po opsegu obavljanog posla, a za njim su slijedili Ninski, Zadarski i Splitski kaptol.

Obrađujući pojedinačno kaptole, autor je nastojao utvrditi i način njihovog održavanja. Kaptoli su održavani od brojnih nekretnina, zemljišta, vinograda, vrtova, misa, pogreba, zavjeta, zatim desetine, poklona, milostinje itd. Neki od članova kaptola imali su i redovne godišnje prihode u dukatima (kanonik sakrista u Stonsko-korčulanskom kaptolu).

Nakon detaljnog pojedinačnog upoznavanja sa kaptolima knjiga je upotpunjena četvrtim poglavljem (367-434), koje čini njen zaseban dio. *Zaključna razmatranja* na hrvatskom, engleskom, italijanskom i njemačkom jeziku predstavljaju rezime autorovih istraživanja o srednjovjekovnim kaptolima na području Dalmacije, Hrvatskog primorja, Kvarnerskih otoka i Istre. U

ovom dijelu nalazi se i spisak *Izvora i literature* kojom se autor služio u toku nastajanja ove vrlo važne knjige za upoznavanje hrvatskog srednjovjekovlja, te registar imena osoba i mjesta. Na samom kraju knjige dati su najvažniji biografski podaci iz bogatog naučnog rada Ante Gulina.

Tehnički, knjiga je vrlo dobro urađena, a tekst obogaćen odgovarajućim fotografijama crkava uz koje su nastajali kaptoli čijim se nastankom, razvojem i značajem u historiji bavio autor.

Do ovog rada općenito je bila nedovoljno posvećena pažnja izučavanju uloge dalmatinskih kaptola u izdavanju javnih isprava. Izuzetak predstavlja Stonsko-korčulanski kaptol, o kojem je govoreno u nekoliko opsežnijih radova o biskupiji, te Zagrebački i Šibenički kaptoli kojima je poklonjena dolična pažnja. Pogodnost za izučavanje ove strane historije kaptola predstavlja bogata arhivska građa biskupija. Za izučavanje Zadarskog kaptola najviše izvora svakako daje tamošnji Arhiv. Upoznavanje historije hrvatskih srednjovjekovnih kaptola postalo je dostupno i širem krugu zainteresiranih za ovu temu zahvaljujući trudu i naučnom radu Ante Gulina. Ova publikacija popunjava veliku prazninu u naporima za proučavanje srednjovjekovne historije Hrvatske. ■

Elmedina Kapidžija